

SALGIN DÖNEMİNDE SOSYOLOJİK ARAŞTIRMANIN İMKÂN VE SINIRLILIKLARI: COVID-19'UN PSİKOSOSYAL GÖRÜNÜMLERİNE YÖNELİK HATAY ÖRNEĞİNDE BİR GÖMÜLÜ TEORİ DENEMESİ

Ferhat Arık¹, Işıl Avşar Arık²

Öz

COVID-19 salgını günlük yaşamları etkilediği gibi, salgınla mücadele kapsamında uygulanan “fiziksel mesafe” kuralı sosyal bilimlerde gerçekleştirilen araştırmaların saha kısmını da etkilemiştir. Alınan önlemler kapsamında bu süreçte kaçınılmaz olarak sosyal araştırmalarda uzaktan iletişim imkânı veren teknoloji aracılı etkileşim (TAE) araçları kullanılmıştır. Eldeki çalışma salgın döneminde gerçekleştirilmiş olan sosyolojik bir araştırmanın araştırma sürecine odaklanarak, salgın sürecinin etkilerini; imkân ve sınırlılıkları metodolojik imkânlar ve kısıtlılıklar bağlamında tartışmaktadır. Nitel araştırma desenlerinden gömülü teori metodolojisi (GTM) kullanılarak gerçekleştirilmiş olan araştırmada salgının sosyo-ekonomik ve psikolojik çıktıları hedeflenmiş, bununla birlikte metodolojik olarak gömülü teorinin temel prensipleri, oluşan bu yeni durumu çalışmak yönünde bir fırsata dönüştürülmüştür. Bu süreç sahaya erişimin kit kaynakları olan zaman ve maddi unsurlar açısından imkânlar sunmasına rağmen özellikle nitel araştırmaların önemli özelliklerinden yüz yüze görüşme ve katılımcıyı yerinde gözleme imkânının olmaması ve bu yüzden sosyal bağlamın yerinde incelenememesi, sürecin en önemli metodolojik sınırlılığı olarak ortaya çıkmıştır. Buradaki sınırlılık çalışma kapsamında çevrimiçi ve çevrimdışı yapılan gözlemler ve memo yazımı ile giderilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak salgın sürecinde sosyolojik araştırmaların sahadan uzaklaşmasının ve dijital dünyaya kaymasının “yeni normal” olarak değerlendirilmesi ve kalıcılık sağlaması konusunda özellikle nitel araştırmaların mantığı açısından endişeler dile getirilmiştir. Söz konusu süreci yeni normal olarak inşa etmek yerine sürecin salgın döneminde sosyolojik araştırmaların sınırlılığı kapsamında ele alınması gerektiği vurgulanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Salgın, Yeni normal, Nitel araştırma yöntemleri, Gömülü teori metodolojisi, Teknoloji aracılı etkileşim.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Hatay, Türkiye, frhtark@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4524-2292

² Dr., avsarisil@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3974-693X

OPPORTUNITIES AND LIMITATIONS OF SOCIOLOGICAL RESEARCH DURING THE PANDEMIC: A GROUNDED THEORY APPROACH ON THE PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF COVID-19 IN THE CASE OF HATAY

Abstract

The COVID-19 outbreak not only affected daily lives, but also affected the field of research in social sciences and the "physical distance" method, one of the measures taken within the scope of the pandemic, has been used in many social science studies. Within the scope of the measures taken, technologically mediated interaction (TMI) methods, which inevitably enable remote communication in social research, were used in this process. The present study focuses on the research process of a sociological study carried out during the pandemic and argues the effects of the pandemic process; its advantages and disadvantages in the context of methodological possibilities and limitations. The research, which was carried out using the grounded theory methodology (GTM), one of the qualitative research designs, aimed to understand the socio-economic and psychological outcomes of the pandemic. At the same time, the basic principles of grounded theory have been turned into an opportunity to study this new situation methodologically. Although this process provides opportunities in terms of time and material elements, which are the scarce resources of access to the field, the most important methodological disadvantage of the process has emerged as the lack of face-to-face interview and the opportunity to observe the participant on site, and therefore the inability to examine the social context on-site. The limitation here has been tried to be overcome by online and offline observations and memo writing within the scope of the study. As a result, the concerns were expressed about the evaluation of sociological inquiry as a new process and "new normality" and ensuring the permanence during the outbreak to move away from the field and shift to the digital world, especially in terms of the logic of qualitative research. It was emphasized that instead of building the process as the new normal, it should be addressed within the scope of the limitations of sociological research during the pandemic period.

Keywords: Pandemic, New normal, Qualitative research methods, Grounded theory methodology, Technologically mediated interactions.

1. GİRİŞ

2019 yılının son günlerinde ortaya çıkan ve kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını iş yaşamından sosyal hayata, eğitim hayatından demografik yapıya kadar birçok önemli değişimin yaşanmasını da beraberinde getirmiştir. Bunun yanında salgına ilişkin bilgi akışı günümüz çağında oldukça hızlı ve kolay bir şekilde gerçekleşmektedir. Ekonomik yaşam, günlük ilişkiler, iş ve eğitim hayatı ve sosyal hayatta yaşanan bu değişimler “yeni normal” kavramı ile ifade edilmeye başlanmıştır. Buna göre alışık olunan düzen ve rutinler değişerek, virüsün yıkıcı etkilerinden korunabilmek adına toplumsal hayat zorunlu olarak yeni bir yapıya bürünmüştür. Tüm bunlar bir arada düşünüldüğünde sosyolojik anlamda yeni bir toplumsal olgunun varlığından söz etmek mümkündür. Salgının toplumsal dünyayı büyük bir değişime götürebilecek etkilere sahip olması, bu dünyayı okumaya ve anlamaya yönelik yeni bir toplumsal göze, bir perspektife, belki de bir teoriye ihtiyaç olduğunu düşündürmektedir.

Küresel olarak deneyimlenen bu salgınına dair tıp ve epidemiyoloji alanlarında yoğun çalışmaların yapıldığı, şimdi ise salgının sosyal anlamdaki etkilerini anlayabilmek adına sosyologların hem teori hem de uygulama alanlarında kendilerine bir görev biçmesi gerektiği dile getirilmektedir (Ward, 2020, s. 726). Hem bu bilinç hem de yeni bir toplumsal olgu düşüncesinden hareketle, araştırmacılar tarafından COVID-19 salgınının etkilerini ve sonuçlarını keşfetmeye yönelik sosyolojik bir çalışma gerçekleştirilmek istenmiştir. Fakat salgın döneminin özellikleri –karantina uygulamaları ve fiziksel mesafe koyma zorunluluğu, virüsü taşıma ve bulaştırma endişesi, vb.– yapılacak araştırmanın saha tasarımını da doğrudan etkilemiştir. Bu durum, bu dönemde yapılan çalışmalarda pek çok araştırmacının karşılaştığı gibi, zaman zaman bir sınırlılığa, zaman zaman ise bir olanağa dönüşmüştür. Böylece salgın dönemi tıpkı günlük hayatta olduğu gibi, sosyal bilimler alanında sahaya dayalı çalışmalarda zorunlu olarak yeni yöntemsel taktikler geliştirmeyi gerekli kılmıştır. Eldeki makale ise sözü edilen keşfedici araştırmanın planlanma aşamasından sonuç kısmına kadar olan süreçte, metodolojik açıdan ortaya çıkan yeni imkân ve sınırlılıkları tartışmayı amaçlamaktadır.

Yapılan keşfedici çalışma COVID-19 hastalığına yakalanmış ve tedavi sürecini gerek evde gerekse hastanede tamamladıktan sonra iyileşmiş kişilerin hastalık sonrası psiko-sosyal durumları ve aile içi ile toplumsal ilişkilerine odaklanmıştır. Bu anlamda çalışma; küresel bir salgını dışarıdan edilgen bir şekilde değil bizzat virüse yakalanmış, salgını doğrudan deneyimlemiş kişilerin deneyimleri üzerinden anlamayı amaçlamıştır. Araştırma Hatay ilinde yaşayan, 18 yaş ve üzeri 21 kişiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın veri toplama aşamasının bir kısmı Türkiye’de 29 Nisan 2021 saat 19.00’den 17 Mayıs 2021 saat 05.00’a kadar süren, hafta içi ve hafta sonları dâhil tüm gün devam eden sokağa çıkma kısıtlamasının (tam kapanma) olduğu tarihlerde, bir kısmı ise kademeli normalleşmenin başladığı haziran ayında ve sonrasında sokağa çıkma kısıtlamasının tamamen ortadan kalktığı ikinci normalleşme dönemi olan temmuz ayı içerisinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada salgının sosyal etkilerini ve sonuçlarını incelemek sosyolojik esasın temelini oluştursa da salgın süreci ve etkileri metodolojik anlamda da bir fırsata dönüştürülmüştür.

2. ARAŞTIRMADA KULLANILAN YÖNTEM

Yukarıda sözü edilen ve bu yazıda saha pratiğinin tartışılacağı çalışmada, ortaya çıkan bu yeni durumu, onun etkilerini ve sonuçlarını keşfetmek amacıyla nitel araştırma desenlerinden gömülü teori metodolojisi (GTM) kullanılmıştır. Devam eden bölümde kısaca GTM’ye yer verilerek, bahsedilen çalışmada neden GTM’nin tercih edildiği temellendirilecektir. Sonrasında ise çalışmanın saha pratiği noktasında karşılaşılan güçlükler ve bu güçlükleri aşmak adına geliştirilen stratejiler tartışılacaktır.

2.1. Salgın Döneminde Gömülü Teori Metodolojisini Uygulamak

GTM'nin temelleri Glaser ve Strauss tarafından 1965 yılında tamamlanan "Awereness of Dying" isimli çalışmaya dayanmaktadır. Glaser ve Strauss bu çalışmalarında 6 hastanenin birbirinden farklı servislerinde yatan ve ölüm durumlarına ilişkin farkındalık seviyeleri değişen, "hayatlarının son evrelerinde" (terminal patient) olan hastalar ile bu hastalara hizmet ve bakım veren ailelerini ve sağlık çalışanlarını hastane ortamında incelemişlerdir. Bunun için hastaların ölebilecek olma ihtimallerini öğrendikleri anı, bunu ne şekilde öğrendiklerini ve yaşamlarının sonlanacağına ilişkin farkındalığın ortaya çıkardığı psiko-sosyal durumları; bu noktadan sonra hastanın ailesi ve sağlık personelleri ile olan ilişkilerinin nasıl dönüştüğünü nitel araştırma yöntemlerinin çeşitli veri toplama tekniklerini kullanarak incelemişlerdir (Glaser ve Strauss, 1965). Böylece ölüm sürecinin analizine ilişkin var olan teorilerden ortaya çıkan hipotezleri test etmek yerine, nitel verilerde gömülü araştırmalardan ortaya çıkan teorinin imkânlarını ortaya koymuşlardır (Charmaz, 2015, s. 25).

GTM var olan teorileri veya hipotezleri sınamak yerine, yeni ortaya çıkan olguların keşfedilmesi ve sahaya dayalı olarak bir kuram oluşturulması yönünde etkili bir araştırma stratejisidir. Creswell'e göre GTM mevcut fenomeni açıklayacak bir teori olmadığında veya mevcut teorilerin ilgili fenomeni açıklamada yetersiz kaldıkları durumlarda tercih edilebilir (2015, s. 88). Glaser (1978) gömülü teorinin başlangıç sorusunun "burada neler oluyor" olduğunu belirtmiştir. Burada "olan" ile kastedilen ise ya deneyimdir ya da sorunsalın kendisidir (Charmaz, 2015). GTM veri toplama ve analize eş zamanlı katılım, analizin her safhasında karşılaştırma yapma, teorik örnekleme, teorik kodlama, memo yazımı gibi kendine has bazı tekniklere sahiptir (Charmaz, 2015, s. 27; Willig, 2013, s. 70).

GTM'de yöntemin nasıl kullanılacağı ve bir teorinin neye benzeyeceği tartışması (Charmaz, 2015, s. 320) GTM'nin "nesnelci" (objectivist) ve "yapılandırmacı" (constructivist) olmak üzere iki versiyonunun ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Bunlardan nesnelci GTM pozitivistlere dayanırken, yapılandırmacı GTM yorumlamacı geleneğin bir parçasıdır (Charmaz, 2006, s. 130). Bunlar arasında yapılacak seçim doğrudan araştırmacının saha sırasındaki konumunu ve analiz sürecinde kullanacağı kodlama paradigmasını etkilemektedir. Nesnelci yaklaşımda bağlamdan bağımsız, tarihselliğin ve durumsallığın ötesinde genel geçer bir sonuca varmak amaçlanırken, yapılandırmacı yaklaşımda ise yapılacak genelleştirmeler zamana, kültüre, mekâna ve duruma bağlıdır. Creswell'in de belirttiği gibi, ilk versiyonda çalışma tek bir sürecin veya tek bir çekirdek kategorinin ortaya çıkmasına yönelik iken (2015, s. 87), ikincisinde analiz bağlamsal olarak bir zaman, mekân, kültür ve durum içinde konumlanmaktadır (Charmaz, 2006, s. 131).

Yapılandırmacı yaklaşımın öncü ismi olan Charmaz farklı yerel dünyaların, çoklu görüş ve eylemlerin ortaya çıkarılmasına oldukça önem verir (2006, s. 132). Bunun yanı sıra araştırmacının rolünü azaltmaz, aksine, ona göre tüm süreç boyunca araştırmacı aktif bir şekilde kararlar alır, sorular sorar, kişisel deneyimlerini, değerlerini ve önceliklerini ön plana çıkarır (Creswell, 2015, s. 88). Yapılandırmacı GTM'de araştırmacının alandan elde ettiği veriler ne nesnesinden ne de öznesinden ayrı tutulamaz. Hatta diğer bir deyişe burada özne- nesne şeklinde belirgin bir ayırmadan söz etmek mümkün değildir. Bunun yerine karşılıklı etkileşimle üretilen çoklu gerçekliklerden, çoklu perspektiflerden söz edilebilir (Charmaz, 2015, s. 148).

Sözü edilen araştırmada salgının sosyal etkilerini ve sonuçlarını incelemek sosyolojik esasın temelini oluştursa da salgın süreci ve etkileri metodolojik anlamda da bir fırsata dönüştürülmüştür. Araştırmada salgının küresel anlamda yeni bir normal ortaya çıkarması ve toplumsal yaşamda meydana getirdiği değişimlerin etkileri daha sonra test edilmeye olanak verecek yeni bir önerme veya yeni bir teori üretmeye yönelik bir anlayış ile çalışılmıştır. GTM bu nedenle tercih edilmiştir.

Çalışmada salgının küresel bir özellik sergilemesi ve hızla yayılması, konunun tarihselliği, zamana ve şartlara bağlı olması gibi özellikler göz önünde tutularak (Charmaz, 2009), ikinci kuşak teorisyenlerin önerdiği yapılandırmacı GTM tercih edilmiştir. Görüşmecilerin gerek salgının kaynağına

gerekse aşılı olup olmamaya ilişkin görüşleri, ideolojileri, tutumları ve hisleri sorgulanmıştır. Bu nedenle, araştırma sürecinde araştırmacı, katılımcı ile karşılıklı etkileşim içerisinde verileri yorumlayarak analiz etmeye çalışmıştır. Zira yine GTM'nin yapılandırmacı yaklaşımına uygun olacak şekilde, araştırmacının kendisi de salgının gerçekleştiği bu dünyanın bir parçası olarak, aslında araştırılardan, gözlenenlerden ayrı düşünülemez. Çalışmanın konusu hem araştırmacının hem de görüşmecinin birlikte deneyimlediği salgın sürecine ilişkin olduğundan, konuşma ve dil kullanımında bu durum görüşmeciye yansıtılmaya çalışılmış, bu deneyimde ortak bir paydanın, bir yaşanmışlığın ve deneyimin olduğu hissi karşı tarafa aktarılmaya çalışılmıştır.

2.2. Veri Toplama Teknikleri ve Teorik Örnekleme: Yeni Bir Deneyim

Çalışmanın yöntemsel çerçevesi tasarlanırken, GTM'nin veri toplama tekniklerinden biri olan derinlemesine görüşme metodu tercih edilmiştir. Charmaz'ın (2015, s. 135-6) da belirtmiş olduğu gibi, görüşmeler ve özellikle derinlemesine görüşmeler gömülü teori yöntemleriyle uyum içerisindedir. Çünkü derinlemesine görüşmeler yönlendirilmemiş, şekillendirilmemiş, kısıtlanmamış ve acil tempolu değildir. Derinlemesine görüşmelerin açık uçlu sorgulaması, gömülü teori analizini yansıtır. Bu görüşmeler katılımcıya esneklik sağlar ve onlara yeni söylemler keşfetme imkânı sunar. Çalışmanın saha aşaması salgının ikinci pik yaptığı ve kısıtlamaların olduğu dönemde yapıldığı için nitel araştırmalarda kullanılan görüşme tekniği yüz yüze gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla sahaya uzaktan veri toplamaya imkân veren teknolojilerle (örneğin telefon, bilgisayar, vb. üzerinden yapılan sesli ve/veya görüntülü görüşmeler ile) ulaşılmaya çalışılmıştır. Diğer bir deyişle teknoloji aracılı etkileşim (TAE) yöntemi bir tercihten öte bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır (Howlett, 2021; Jaroszewski, 2020).

TAE yöntemini uygulayabilmek içinse katılımcıların geçerli bir telefon numarasına ihtiyaç duyulmuştur. Bunun için Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Etik Kurul Komisyonu'nca alınan etik kurul belgesinden sonra, amaçlı örneklem kapsamında Hatay Eğitim ve Araştırma Hastanesi enfeksiyon hastalıkları bölümü ile gerekli yazışmalar gerçekleştirilerek, COVID-19 virüsüne yakalanan birkaç kişinin telefon bilgilerine ulaşılmıştır. Daha sonra ise görüşme yapabilmek adına randevu talebi ile kişiler aranmaya başlanmıştır. Fakat görüşme yapmak için aranan kişilerin bazılarında ulaşılamamıştır. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi, görüşme için aranan kişilerin birkaçı hastalığı atlattığı ve başaramamış ve hastalık süreçleri ölümle sonuçlanmıştır. Bu durum görüşmek için aranan kişinin telefonunu açan yakınlarından (eşi, çocuğu, ailesi, vb.) alınan bilgilerden öğrenilmiştir. İkincisi, aranan bazı kişiler ise araştırmacının ne için yapıldığını anlattıktan sonra, yakınlarını COVID-19 kaynaklı kaybetmenin üzüntüsü içerisinde olduklarını, bu nedenle konuyla ilgili konuşmak istemediklerini belirterek görüşme talebini reddetmiştir. Karşılaşılan bu iki durum araştırmaya katılımcı bulma konusunda örneklem tekniğinin değiştirilmesini gerektirmiştir. Araştırma açısından kilit bir role sahip olan bu durum karşısında araştırmacılar zorunlu olarak kartopu örnekleme tekniğini kullanmışlardır. Böylece görüşülen kişilerden çevresinde hastalığı atlattığı başka kişilerin telefon numaralarına ulaşarak, 2021 yılının Nisan-Temmuz ayları arasında 21 kişiyle görüşme yapılmıştır.

2.3. Araştırmanın Sınırları ve Buna Yönelik Olarak Geliştirilen Stratejiler

Sosyal bilimlerde TAE ile yapılan görüşmeler elbette salgın ile birlikte ortaya çıkmış bir yönelim değildir. Deakin ve Wakefield, dünya böyle bir salgınla karşılaşmadan önce de TAE'nin kullanılmaya başlandığını ve iletişimi kolaylaştırdığını belirtmişlerdir (2014, s. 603). TAE ile veri toplama özellikle 2005 yılından sonra popüler hale gelmeye başlamıştır (Benfield ve Szlemko, 2006; Lobe vd., 2020). Fakat her ne kadar yeni iletişim teknolojileri araştırma tekniklerinde yeni imkânlar yaratsa da daha yaygın olarak tercih edilen yüz yüze görüşmeler yine de nitel araştırmaların "altın standardı" (gold standard) olarak anılmıştır (Deakin ve Wakefield, 2014, s. 603; McCoyd ve Kerson, 2006, s. 390). Bundan dolayı bu altın standart sağlanamadığında TAE'ye başvurulmuştur (Deakin ve Wakefield, 2014, s. 604). Dolayısıyla nitel araştırmaların altın standardı yüz yüze görüşmeler olmasına rağmen toplumsal

koşullar bu konuda değişikliklere gidilmesini zorunlu kılmıştır. Bu noktada araştırmacının gerçekleştirilmesi doğrultusunda yeni kazanımlar ve öğrenimlere kapı aralayan TAE'ler kimi araştırmacılar tarafından daha verimli bulunmuştur. Örneğin, Howlett (2021, s. 7-8) salgın öncesinde başladığı etnografya çalışmasına salgın dolayısıyla TAE ile devam etmek zorunda kaldığını fakat bu görüşmelerin, yüz yüze yaptığı görüşmelerden daha uzun ve verimli olduğunu belirtmiştir. Çünkü katılımcılar kendi ortamlarında, daha rahat kıyafetlerle, daha serbest bir şekilde görüşmeye katılmışlardır.

Araştırmada TAE ile veri toplama aşamasında nitel araştırmacının ruhuna uygun bir şekilde ilk olarak görüntülü görüşmelerin yapılması planlanmıştır. Fakat randevu talebi ile aranan görüşmeciler iki sebeple görüntülü görüşmeyi reddetmişlerdir. Bunlardan bir tanesi bazı kişilerin özel alanlarını - evlerini- tanımadıkları kişilere -araştırmacıya- açmak istememeleri, diğeri ise telefon sesli görüşme veya Whatsapp uygulaması dışında, Zoom, Sykpe gibi görüntülü konuşmaya imkân veren diğer platformları bilmiyor olmalarıdır. Bu durum araştırma açısından yöntemsel olarak bir handikap oluşturmuştur. Bu nedenle görüşme randevusu almak adına ulaşılan görüşmecilere sadece görüntülü görüşme seçeneği değil, bunun yanında sesli görüşme seçeneği de sunulmuştur. Sonuçta hiçbir görüşme görüntülü yapılamamış, hepsi sesli görüşme üzerinden gerçekleşmiştir. Bu nedenle araştırmacının önemli bir parçası olan gözlem tekniği kullanılamamıştır. Fakat bir istisna olarak, telefonla konuşma noktasında zorlanan bir katılımcı ile (75 yaş, kadın), 65 yaş ve üzerine getirilen kısıtlamaların ortadan kalktığı bir dönemde, maske ve mesafe gibi diğer tüm gerekli önlemler alınarak, açık havada yüz yüze görüşme yapılmıştır.

Yüz yüze yapılan görüşmelerde araştırmacının bakışı, duruşu ve hareketleri görüşmeciyi konuşmaya teşvik etmek açısından son derece önemlidir. Örneğin yapılan bir baş hareketi ile söylenenleri onaylama, el hareketleri ile konuşmayı canlı tutma, vb. görüşmenin seyrini etkileyen taktiklerdendir. Fakat çalışmada bu imkânın olmaması, araştırmacıların görüşmeciyi konuşmaya teşvik etmesi açısından başka taktikler geliştirmesini sağlamıştır. Görüşme sırasında görüşmeciyi konuşmaya davet etmek ve kendisini rahat ifade etmesini sağlamak adına "hı hı", "evet, "anlıyorum", "hmmm", "doğru söylüyorsunuz" gibi ifadeler sık sık, fakat görüşmenin akışını bozmayacak şekilde, uygun yerlerde kullanılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte "şunu mu demek istiyorsunuz?", "bu konuda şöyle söylemler var, siz ne düşünüyorsunuz?", "başka neler söyleyebilirsiniz?" gibi cümlelere de başvurulmuştur. Öte yandan katılımcıyı gözlemlene şansı olmadığından görüşmecinin özellikle ses tonunun yükseldiği ve düştüğü noktalar, konuşmaya ne zaman ara verdiği ve ne zaman duraksadığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmacıların göstermiş olduğu bu özen görüşmecilerin içerisinde bulunduğu psikolojik durumu anlayabilmeye bir noktaya kadar olanak tanımıştır. Örneğin, bir görüşmecinin COVID-19 hastalığı nedeniyle babasını kaybetmesinden kaynaklı yaşadığı üzüntü, 7-8 saniyelik suskunluğundan ve sonrasında ağlamaklı bir ses tonuyla konuşmasına devam etmesinden, bir önceki soruya yanıt verirken kullandığı ses tonunun sonraki soruda değişmesinden anlaşılabilmiştir. Fakat her ne kadar ses tonu veya sessizlik üzerinden görüşmecinin duygu durumu anlaşılmaya çalışılsa da kişinin mimikleri, yüz ifadesi, duruş ve oturuş şekli, nerede görüşme yaptığı, yanında kimin olduğu, vs. gibi pek çok olgusal durum ve detay gözden kaçmıştır. Bu durum araştırmacının önemli bir kısıtlılığı/eksikliği olarak ortaya çıkmıştır.

Nitel araştırmalarda karşı karşıya gelinebilecek engeller ve sınırlılıklar için araştırmacıların mutlaka esnek, yaratıcı ve kıt kaynakları dönüştürebilen bir özelliğe sahip olması gerekir. Katılımcıları gözlemlene imkânının olmaması ile oluşabilecek sınırlılığı gidermek adına araştırmacılar tüm araştırma süreci boyunca kendi çevresini, medyayı ve sosyal medyayı gözlemlenmişlerdir. Bu gözlemler ise GTM'nin bir diğer kendine has özelliği olan ve kısa hatırlatıcı notlar anlamına gelen memolara kaydedilmiştir. Diğer bir deyişle çevrimdışı yapılan gözlemler çevrimiçi gözlem (Fine ve Johnson, 2020; Lobe, vd. 2020) ile birleştirilmiştir. Görüşmecilere yöneltilen kimi sorular, örneğin bu hastalığa yakalanmamak için alınan tedbirlere (maske, fiziksel mesafe, kalabalıktan ve temastan kaçınma, marketten alınanları silme/yıkama, ev temizliği, vb.) memo notlarında da değinilmiştir. GTM'nin en

önemli özelliği ve bütün araştırma süreci boyunca devam eden bir uygulama olarak memo yazımı bu araştırma süreci içerisinde titizlikle uygulanmış, salgın sürecinin yüz yüze etkileşime izin vermeyen olumsuz etkisi bu şekilde yönetilmeye çalışılmıştır.

2.4. Araştırmacının Konumu

Sosyal bilimlerde araştırma yaparken araştırmacıların ve görüşülen kişilerin konumu veya iki özne arasındaki güç ilişkileri, üzerinde durulması gereken diğer bir önemli husustur. Saha çalışmalarında söz konusu iki özne arasında, sahaya katılım, alanı kontrol etme, ne zaman görüşmenin yapılacağına karar verme gibi noktalarda araştırmacının daha özerk bir konumda olduğu söylenebilir. Fakat TAE ile yapılan görüşmelerde saha erişimine, diğer bir deyişle, görüşmecinin çevrimiçi görüşmeyi nerede yapacağına kendisinin karar vermesi bu noktada araştırmacının konumsallığını etkilemektedir. Bu konuya dikkat çeken Howlett (2021, s. 8) kendi deneyimlediği çevrimiçi etnografik görüşmelerde, geleneksel görüşmelere kıyasla, kendisinin sahaya erişiminin katılımcı tarafından daha fazla kontrol edilebildiğini, çünkü katılımcıların bunu yapacak kanallara ve güce sahip olduklarını belirtmiştir. Rahman ve arkadaşları (2021, s. 5) ise video konferans şeklinde yaptıkları görüşmelerde katılımcıların istedikleri zaman görüntülü görüşme seçeneğini devre dışı bıraktıklarını belirtmişlerdir. Çünkü araştırmaları sırasında katılımcıların evdeki çocuk ve evcil hayvanlarının görüşme sırasında araya girebildiklerini, evden çalışanların iş yükümlülüklerinin zaman zaman araştırmanın seyrini etkilediğini belirtmişlerdir. Yapılan bu çalışmada da benzer bir durumdan söz etmek mümkündür. Görüşme sırasında katılımcılar görüşme için en uygun saati kendileri belirlemiş ve aynı zamanda günlük işlerini yerine getirebilmişlerdir. Bu durum araştırma sürecinin araştırmacı odaklı olmaktan ziyade katılımcı odaklı bir zemine kaymasını beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla Howlett'in (2021) deyişi ile buradaki güç ilişkileri artık asimetrik olmaktan ziyade daha simetrik bir hale gelmiştir.

3. TEKNOLOJİ ARACILI ETKİLEŞİMLERDE GÜVEN SAĞLAMA VE KATILIMCININ ONAMI

Nitel araştırmalarda araştırmacı ve görüşmeci arasındaki karşılıklı güven araştırmanın seyri ve alınacak cevapların doğruluğu açısından son derece önemlidir. Yüz yüze görüşmelerde araştırmacının dış görünüşü, kıyafeti, araştırma yaptığına dair boynuna veya yakasına taktığı bir kart, vs. güven kazanma noktasında *sahne önünde* sergilenebilecek yardımcı ekipmanlar arasında sayılabilir. Fakat TAE ile yapılan görüşmelerde, eğer görüşme görüntülü değilse, bunu yapma imkânı yoktur. Yapılan çalışmada güven sağlayabilmek adına ilk olarak araştırmacıların adı soyadı, nerede çalıştıkları, görüşmecilerin telefonlarına nasıl ulaşıldığı, araştırmanın amacının ne olduğu, verilerin sadece bu çalışma için kullanılacağı ve gizli tutulacağı, görüşmecilerin kimlik bilgilerinin asla paylaşılmayacağı ve anonim olarak kullanılacağı, vb. görüşmeye başlamadan önce detaylı olarak aktarılmıştır. Böylece katılımcının araştırmacılara ve araştırma sürecine güven duyması sağlanmıştır.

Bir diğer önemli husus, nasıl ki yüz yüze görüşmelerde belirli etik prosedürlerin izlenmesi zorunlu ise, TAE için de benzer hassasiyetlerin gösterilmesi geçerlidir. Lobe, Morgan ve Hoffman (2020, s. 5) TAE ile yapılan sosyal araştırmalarda etik sınırlar çerçevesinde alınabilecek önlemler konusunda gönüllü katılım formlarının e-posta yoluyla iletilebileceğinden bahseder. Bu çalışmada ise görüşmecilerin sadece telefon bilgileri edinilmiştir. Ayrıca katılımcıların hepsinin e-posta adresinin olmaması, katılımcıların yazılı rızalarının alınamamasına sebep olurken, araştırmaya gönüllü katıldıklarına dair onamları sözlü olarak alınmıştır.

4. TEKNOLOJİ ARACILI ETKİLEŞİMLER VE BİLİMSEL VERİLERE ULAŞABİLİRLİK

Bilimsel bir araştırmanın saha aşamasından sonra ortaya çıkan bir diğer önemli aşaması ise, yürütülen çalışmanın kamuoyu ve bilimsel topluluklarla nasıl paylaşılacağıdır. Tıpkı saha

araştırmalarında olduğu gibi, çalışmanın sonuçlarının paylaşılması noktasında da TAE'ler bu dönemde ilk akla gelen yöntemlerden bir tanesi olmuştur. Pek çok konferans sosyo-mekânsal birlikteliğin mümkün olmadığı bu dönemde *Zoom*, *WebEx*, *Skype*, ve benzeri dijital platformlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırmacıların yukarıda bahsedilen ve sahada yaşanan sınırlılıklara karşın buradaki durum, aksine, bir imkân sağlamıştır. Dün araştırmacıların karşılaştığı maddi zorluklar, bugün sosyo-mekânsal sınırların ortadan kalkması ile daha kolay aşılabilir hale gelmiştir. TAE ile gerçekleştirilen çevrimiçi konferanslar ve seminerler oldukça geniş katımlı ve yoğun paylaşım ve etkileşim imkânı sunduğundan salgın döneminin belki de en olumlu çıktısı olmuştur. Böylece salgın sonrasında da akademik toplantı geleneğinde önemli bir dönüşümün yaşanacağı düşünülmektedir.

5. SONUÇ

2019 yılının sonunda ortaya çıkan ve kısa bir süre içerisinde tüm dünyaya yayılan COVID-19 salgını, çağımız insanını daha önce deneyimlemediği bir durumla karşı karşıya bırakmıştır: Küresel salgın. Ulaşım ve iletişim teknolojilerinin sosyo-mekânsal ve sosyo-fiziksel sınırları aşındırdığı bir çağda, salgınla mücadele önlemleri kapasimda uygulanan kapanma ve seyahat kısıtlamasıyla her şey bir anda ters yüz olmuştur. Herkesin evde kalmaya davet edildiği bu dönemde Matthewman ve Huppertz'in deyişi ile "imkânsız olan gerçekleşmiş", "bildiğimiz dünya dönmez olmuştur" (2020, s. 675). Bu nedenle salgın ile birlikte hem günlük hem de akademik dilde yaygın olarak kullanılmaya başlanan kavramlardan bir tanesi "yeni normal" olmuştur.

Perlstadt (2020) sosyolojinin hem toplum hem de topluma dair bilgi üretiminin değişen koşulları karşısında yeni normalin inşa etmesi gerektiğini belirtmiştir. Çünkü bu, sosyolojinin tarihi bir misyonu olarak kurucular tarafından yakılan meşalenin bugün de devam ettirilmesi anlamına gelmektedir. Bu süreçte sosyolojik araştırmalara olan ihtiyaç da derinden anlaşılmış, fakat tıpkı gündelik hayatta olduğu gibi bu ihtiyacı karşılamaya yönelik araçların kullanılmasında yeni imkân ve sınırlılıklar ortaya çıkmıştır. Bunlar ise yeni bir mücadele alanını doğurmuştur. Bu mücadele alanlarına iki şekilde bakmak mümkündür. İlki, araştırmacının sahaya çıkmadan önce, saha araştırması sırasında ve sonrasında çalışma, okuma ve yazma işlerini yerine getirdiği alandır. Bu dönemde evden çalışmaya başlanması, araştırmacıların mevcut çalışma alanlarında bir farklılık, hatta kimi zaman bir daralma meydana getirmiştir. Evde yaşayan diğer bireylerle, özellikle de küçük çocuğu olan araştırmacıların zaman zaman zorlandığı, hatta kadın araştırmacıların toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan "atanmış sorumlulukların" araştırma alanlarına ve akademik başarılarına olumsuz yansıdığı görülmüştür.

Diğeri, sosyolojik araştırmalarda oldukça önemli olan saha pratiğidir. Sosyal bilimlerde nitel araştırmaların temel özelliklerinden bahsederken Creswell (2015, s. 45), nitel araştırmalarda araştırmacıların insanlarla doğrudan konuşarak, onları doğal ortamlarında incelemenin elzem olduğunu vurgulamıştır. Bireyler laboratuvar ortamı gibi suni bir ortamda incelenmemeli, bunun yerine araştırmacı, katılımcıların doğal ortamına giderek yüz yüze etkileşimde bulunmalıdır. Fakat salgın dönemi ile birlikte sosyal bilimlerde, özellikle nitel araştırmalarda olmazsa olmaz olarak düşünülen doğal ortamda yüz yüze etkileşim, bugün yerini sosyo-mekânsal bağların kırıldığı çevrimiçi ortamlara bırakmak durumunda kalmıştır. Nitel araştırmalarda ve özellikle etnografya çalışmalarında kullanılan TAE'ler bugün sözü edilen yeni normalin bir parçasıdır. Mevcut şartlarda hem araştırmacının kendisini hem de görüştüğü kişileri koruma, onlara zarar vermeme ve olası risklerden kaçınma gibi sorumlulukları pek çok çalışmanın saha pratiğinde bazı zorunlulukları beraberinde getirmiştir. Nitel araştırma deseni ile yürütülen bu çalışmada da olduğu gibi, salgın döneminde pek çok sosyal bilimci TAE'yi saha araştırması yapmak için kullanmış/kullanmak zorunda kalmıştır. Sosyo-mekânsal kısıtlılık ortadan kalkarken, kamusal ve özel alan da zaman zaman içe geçmiştir. Bu durum hem araştırmacı hem de görüşmeci açısından kimi imkân ve kısıtlılıkları da beraberinde getirmiştir. Bilindiği gibi kimi durumlarda araştırma yapılmak istenen sosyal grubun yaşadığı bölgeye ulaşmak, araştırmacı açısından zaman ve

maddi kaynak kısıtlılıklarına sebebiyet verebilmektedir. Bu nedenle TAE ile yapılacak görüşmelerin altın standartlara taşınması bu engelleri azaltma noktasında bir imkân sağlamaktadır.

Bugün birçok araştırmacının deneyimlediği TAE'nin imkânları ve sınırlılıkları, sosyal bilim araştırma yöntemleri açısından yeni bir birikime kapı aralamış, araştırmacılara yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Zorunluluktan doğan bu birikim metodolojik olarak yeni bir yönelimin doğmasına katkı sağlayacaktır. Salgın öncesi döneme kadar pek fazla üzerinde durulmayan fakat salgın dönemi ile birlikte kazanılan bu yeni sosyolojik tahayyül, lisans ve lisansüstü derslerde TAE'nin nasıl yürütüleceğine dair derslerin verilmesi konusunda önemli bir adım olacaktır. Aynı konuya dikkat çeken Howlett (2021, s. 5), birçok araştırmacının daha önceden bir deneyimi olmamasına rağmen, şu anda dönemin şartları itibarıyla TAE'yi deneyimleyerek öğrenmek zorunda kaldığını belirtmiştir. Hatta literatürde bugün "sosyal mesafe yöntemi" (socially distant method) olarak (Lobe vd., 2020) yeni bir kavramsallaştırmanın olduğu da görülmektedir. Bu sebeple TAE'ler toplumsal dünyayı anlama, gözleme, alanda kurulan ilişkiler ve orada ol(ma)ma gibi konularda yeni metodolojik ve epistemolojik tartışmalara kapı aralamıştır.

TAE ile oluşturulan dijital sahalara, her ne kadar ulaşılması kolay ve etkili bir yöntem olarak görünse de eşitsizliklerle dolu bir dünyada yaşadığımız gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Diğer bir deyişle, bugün herkesin internete veya akıllı telefona erişimi mümkün değildir. Dijital eşitsizlikleri göz ardı ederek TAE aracılığıyla veri toplamak belirli kesimlerin araştırmaların kapsamı dışında kalması ihtimalini de beraberinde getirecektir. Öte yandan internete erişimi olsa dahi dijital okur-yazarlık anlamında yeterince deneyimli olmayan belirli sosyal kümelerden (örneğin bazı yaşlılar) katılımcılar ile çalışmak, veri toplama anlamında başka sınırlılıkları doğuracaktır. Dahası, TAE'ler ile görüşme yapmak, katılımcıların kişisel verilerine –e-mail ve telefon numarası- ulaşmayı gerektirir. Bu gibi dijital ve internete dayalı ortamlarda bir şekilde var ol(a)mayan bireyler birçok sosyolojik araştırmada görünmez hale gelecek ve araştırmalar evren ve örneklem bakımından her zaman sorunlu olacaktır.

Gittikçe dijitalleşen dünyada, gelecek yıllarda belki de TAE'ler ile yapılan saha araştırmaları sıklıkla başvurulan tekniklerden bir tanesi olacaktır. Fakat gözlemden ve yüz yüze temastan uzak bir sosyoloji bugünün dünyası için her zaman eksik kalacak gibi görünmektedir. Sonuç olarak bu tür araştırmaların kriz anlarında kısa dönemli olarak yürütülmesi, toplumsal olanı anlama ve açıklama noktasında fikir sağlasa da sanal ekranların ardından yapılan sosyolojik araştırmaların uzun vadeye yayılması, söz konusu toplumsallığı anlamada yetersiz kalacaktır.

KAYNAKÇA

- Benfield, J. A., & Szlemko, W. (2006). Internet-Based Data Collection: Promises and Realities. *Journal of Reserach Practice*, 2 (2).
- Charmaz, K. (2006). *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide Through Qualitative Analysis*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Charmaz, K. (2009). *Shifting the Grounds: Constructivist Grounded Theory Methods*. Morse, M. J. (Ed.) içinde, *Developing Grounded Thory Second Generation* (ss.127-147), Walnut Creek: Left Coast Press.
- Charmaz, K. (2015). *Gömülü (Grounded) Teori Yapılandırma: Nitel Analiz Uygulama Rehberi*. Rabia Hoş (Çev. Ed.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2015). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma Ve Araştırma Deseni*. Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir (Çev. Ed.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Deakin, H., & Wakefield, K. 2014. Skype Interviewing: Reflections of Two PhD Researchers. *Qualitative Research*, 14(5), 603– 616. DOI: 10.1177/1468794113488126.
- Fine, G. A., & Johnson, J. E. (2020). Ethnography in The Time Of COVID-19, *American Sociological Association*, 48 (3), 8-9.
- Glaser, B.G., & Strauss, A.L. (1965). *Awareness of Dying*. Chicago: Aldine.
- Glaser, B. G. (1978). *Theoretical Sensitivity*. Mill Valley, The Sociology Press, CA.
- Howlett, M. (2021). Looking at the 'Field' Through A Zoom Lens: Methodological Reflections on Conducting Online Research During A Global Pandemic. *Qualitative Research*, 1-16. DOI: 10.1177/1468794120985691.
- Jaroszewski, S. (2020). Essential Skills for Researchers During COVID-19: Agility and A Quick Pivot. *American Sociological Association*, 48 (3), 11-12.
- Lobe, B., Morgan, D. And Hoffman, K. A. (2020). Qualitative Data Collection in An Era of Social Distancing, *International Journal of Qualitative Methods*, 19, 1–8.
- Matthewman, S. And Huppatz, K. (2020). A Sociology of Covid-19. *Journal Of Sociology*, 56(4) 675– 683. DOI: 10.1177/1440783320939416.
- McCoyd, J. L. M. & Kerson, T. S. (2006). Conducting Intensive Interviews Using Email: A Serendipitous Comparative Opportunity. *Qualitative Social Work*, 5(3): 389–406.
- Perlstadt, H. (2020). Sociology as A Lens on The Pandemic and Responses To It. *American Sociological Association*, 48 (3), 28-29.
- Rahman, S. A., Tuckerman, L. Vorley, T., & Gherhes, C. (2021). Resilient Research İn The Field: Insights and Lessons from Adapting Qualitative Research Projects During The COVID-19 Pandemic. *International Journal of Qualitative Methods*, 20: 1–16. DOI: 10.1177/16094069211016106.
- Ward, P. R. (2020). A Sociology of The Covid-19 Pandemic: A Commentary And Research Agenda For Sociologists. *Journal Of Sociology*, 56(4) 726– 735. DOI: 10.1177/1440783320939682.

Willig, C. (2013). *Introducing Qualitative Research in Psychology*. Open University Press, New York.

Araştırmaya İlişkin Etik Bilgiler

Araştırma ile ilgili 07.05.2020 tarih ve 02 sayılı Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun Kararı alınmıştır (Toplantı Sayısı: 05; Proje No: 20.M.054).

Araştırmacıların Katkı Oranı

Çalışmaya birinci yazar %50, ikinci yazar %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çatışma Beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.